

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА (лат. deviant behavior) – вчинок, діяння людини (групи осіб), що не відповідає нормам і очікуванням, які офіційно встановлені або фактично сформовані в даному суспільстві (культурі, субкультурі, групі). Під офіційно встановленими слід розуміти формальні, правові норми, а під фактично сформованими – норми моралі, звичаї, традиції. Для кримінології має значення не будь-яка Д. п., а саме та, яка є різновидом поведінки правової, тобто соціально значимої поведінки індивідуальних або колективних суб'єктів, підконтрольної їх свідомості та волі, передбаченої нормами права, і такої, що тягне за собою юридичні наслідки.

Поняття «Д. п.» є похідним від поняття «девіація» (відхилення). Термін «девіація» (пізньолат. *deviatio*, від лат. *devio* – ухиляюся з дороги) у науковий обіг уперше було введено німецьким вченим Ф. Мюллером у 1864. Нині «девіацію» розглядають як категорію, тобто найбільш загальне поняття, що фіксує власне феномен. Поведінковим проявом цього феномену є Д. п.

Іншим похідним від поняття «девіація» є «девіантність». Цим терміном позначають як стан суб'єкта девіації, так і соціальний феномен, що виявля-

ється у масових, стійких і поширених порушеннях соціальних норм, що відбуваються за подібних умов (т. зв. «соціальні відхилення»). Такі «відхилення» свідчать про кризовий стан суспільства.

Вивчення девіантності ґрунтується на двох різних точках зору. Перша розглядає девіантність як незвичайне, але при цьому стійке відхилення від статистичних норм. Іншими словами, девіантним вважається стійкий спосіб дій, поведінки або мислення, який не є типовим для загальної популяції. Це визначення відіграє суттєву роль у психологічному вивченні девіантності. За такого підходу поведінка, що має відхилення, постає як система вчинків, які суперечать прийнятим у суспільстві вчинкам і виявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушенні процесу самоактуалізації або ухиленні від морального та естетичного контролю над власною поведінкою. Д. п. у такому разі може мати різноманітну структуру й динамічні характеристики, формуватись як ізольоване явище або явище групового порядку, поєднувати у собі кілька форм, бути стійкою або нестійкою, мати різну спрямованість і соціальну значимість. Згідно з іншою поширеною позицією, девіантність визначається через одиничні критичні події. Випадки незвичайної і надто активної поведінки, що характеризуються безумством і насиллям, слугують ілюстрацією цієї точки зору. Погляд на девіантність як на критичну подію лежить в основі юридичних визначень девіантності.

До Д. п. відносять діяння, що мають різну природу: злочини, самогубства, сексуальні відхилення, проституцію,

алкоголізм, наркоманію, токсикоманію, бродяжництво і т. ін. Такі види Д. п. мають асоціальні, деструктивні форми і наслідки та підлягають корекції, викоріненню або нейтралізації.

На особливу увагу з точки зору необхідності попередження правопорушень, забезпечення законності та правопорядку заслуговують мотиви руйнівної, у т. ч. і злочинної (делінквентної) поведінки, яка є різновидом поведінки девіантної (див. *Делінквент*). Наслідками такої Д. п. можуть бути ізоляція, лікування, тюремне ув'язнення або інше покарання порушника.

На формування Д. п. впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Зовнішні (у т. ч. соціально-економічні) — це безробіття, низький рівень життя, низький рівень правової свідомості певних верств населення, неможливість законним способом реалізувати свої права і законні інтереси та ін. Серед внутрішніх (або психологічних) причин Д. п. зазвичай виокремлюють: незадоволені просоціальні потреби, що створюють внутрішній конфлікт особистості та призводять до появи деформованих і аномальних потреб; наявність асоціальних особистісних диспозицій (мотиваторів), що призводять до вибору асоціальних засобів і шляхів задоволення потреб або їх позбуття. Д. п. може бути викликана як окремо взятими різними зовнішніми або внутрішніми факторами, так і їх системою.

Зокрема, причиною Д. п. може бути демонстративність, пиха або марнославство. Так, демонстративна особистість прагне постійно вражати інших, привертати до себе увагу. Це реалізується в марнослівній поведінці, часто

навмисно демонстративній. Надмірне марнославство, як правило, і призводить до самовихваляння. Причиною можуть бути жадібність або гроші, оскільки гроші можуть забезпечити основні потреби в безпеці, владі, свободі і т. ін. Серйозною причиною може бути заздрість — сильне почуття, викликане незадоволенням або образою, що є реакцією на успіхи іншої людини. Людину, яка, порівнюючи себе з іншими, відчуває заздрість, може позбавити спокою будь-що. Причиною, що зумовлює Д. п., є амбіції. Прагнення до успіху є нормальним у тому разі, якщо воно не перетворюється на нав'язливу ідею і не реалізується за рахунок страждань інших людей. Дуже небезпечною є Д. п., що виявляється у невротичному прагненні до влади, намаганні все тримати під своїм контролем, все вирішувати, у безглуздому бажанні наполягати на своєму, надмірних амбіціях з претензіями на владу, нехтуванні прав інших осіб і загально-визнаних норм людської поведінки. Причиною Д. п. можуть бути індивідуальні особливості певної людини, що найчастіше зумовлені розладом особистості. Поведінку психопата можна пояснити саме тим, що він має психічну патологію. Дослідження такої поведінки має безпосередньо практичне значення для кримінології.

Лит.: Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. М., 1986; Фернхем А., Тейлор Д. Темна сторона поведінки на роботі: пер. з англ. Дп., 2005; Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения). М., 2006; Тимошенко В. І. Девіантна поведінка: сутність

та мотивація // Бюлетень Міністерства юстиції України, 2008, № 5; Апинян Г. В. Девіантне поведіння як соціокультурний феномен: дис. ... канд. філос. н.: 09.00.11 / СПб, 2009. URL: <http://www.disscat.com/content/deviantnoe-povedenie-kak-sotsiokulturnyi-fenomen>.

В. І. Тимошенко.